

Dimény-Haszmann Orsolya

A CSERNÁTONI HASZMANN PÁL MÚZEUM ALAPÍTÁSÁNAK ELŐTÖRTÉNETE, MEGNYITÁSA ÉS KEZDETI MŰKÖDÉSE

1. Problémafelvetés

A tanulmány¹ azt vizsgálja, hogy milyen háromszéki (Kovászna megyei) tervek, intézkedések, konkrét munkálatok vezettek el a csernátoni múzeum 1973-ban történt megnyitásához, hogyan zajlott le az avatóünnepség, illetve milyen volt a megnyitót követő kezdeti működés, valamint a helyi viszonyulás az intézmény létesüléséhez. Az alapító Haszmann Pál nevét 1999-től viselő intézmény létesítésének – főként levéltári és oral history típusú – forrásokból felfejthető körülményeit vizsgálja, ennek politikai-társadalmi és kultúrpolitikai kontextusában.

Az elvégzett elemzésnek nem célja áttekinteni részletesen az 1970-es évek regionális vagy szélesebb körű intézményi közegét, csupán utal – amennyiben szükséges ez bizonyos történések, fejlemények alaposabb megvilágításához – akkori intézményekre, szaktestületekre, azok szerepére a múzeumalapítás folyamatában, valamint arra, hogy a megyében milyen hasonló lépések következtek be a korszakban. A szűkítő megközelítés oka és célja az, hogy a múzeumalapítás körülményrendszerének elsődleges dokumentumokból (megyei és helyi intézményi, pártbizottsági iratok, a családi levéltárból származó feljegyzések, illetve a folyamat aktív résztvevőitől származó visszaemlékezések) felfejthető adatelemzése minél körültekintőbben elvégezhető legyen, elsősorban az 1970-es évekre vonatkozóan.

2. Intézményteremtési törekvések országos és regionális viszonylatban

A teljesség igénye nélkül vázolunk fel az alábbiakban néhány meghatározó koordinátát a múzeum alapításának idejére vonatkozóan, az intézmény létrejöttének országos és regionális háttéréről.

A pártállam a lakosságot célozva erősítette meg az 1940-es évek végétől, az 1950-es évek elejétől – a közegészségügyi hálózat mellett – a közművelődési intézmények jelenlétét, főleg a vidéki közegben, elsősorban kultúrotthonok létesítése és működtetése formájában. Ezek „elsősorban a propagandának és agitációnak, a kollektivizálás szervezésének, a szovjet–román, illetve a nemzetiségek közötti barátság kultiválásának, a politikai nevelésnek, a politikai szocializációnak a helyszínei voltak”.² Az 1960-as években már ország-szerte megalapozták a kommunista közművelődést, ezt az állam tartotta fenn, egyben ellenőrizte és cenzúrázta. Propagandafelelősök írták elő a javasolt témákat az alkotások számára, az 1968-as megyésítés után a művelődést a községekben is a helyi pártbizottság propagandatitkára irányította, aki sok esetben a kultúrotthont is vezette, munkájában a helyi néptanács elnökhelyettese és az agitációs brigádok segítették.³ A jelenségnek volt pozitív oldala is, az emberekben kialakította és megerősítette a kultúra iránti figyelmet, a moziba és színházba járás, az olvasás mondhatni általános szokássá vált, ám csupán az említett ellenőrzés és irányítás közepette, amely sem szerzőnek, alkotónak, sem közönségének nem engedett szabad választást.

„A hatvanas évek második felére kikristályosodott a szocialista kultúrpolitika új iránya, az agitáció és propaganda mellett a hangsúly arra helyeződött, hogy az ideológiai nevelést fogyasztható tömegkultúrává alakítsák át.”⁴ A korszak populáris kultúrájában két ellentétes tendencia polarizálódott: a rendszer által konstruált és terjesztett kommunista mítosz, valamint az ellentétes védekezési mechanizmus. A meglévő intézményhálózatot újakkal egészítették ki, ún. művészeti népiskolák, népi alkotások házai stb. létesültek.⁵

A közművelődés, a kulturális élet központi irányítottága annak állami finanszírozásába volt „csomagolva” többek között, és ilyen célból jöttek létre

¹ A szerző 2019-ben megvédett doktori disszertációjának átdolgozott fejezete.

² GAGYI József 2009, 188.

³ DEMETER Csanád 2014, 128–129.

⁴ NOVÁK Csaba Zoltán 2017, 44.

⁵ „A hatvanas évekre a kultúrházak száma jelentős mértékben

növekedett, 1969-ben a három [székelyföldi] megyében 620 kultúrház (az országos hálózat 8,3%-a) és 19 város, illetve municípiumi kultúrház (az országos hálózat 9%-a) működött. Emellett volt 392 könyvtár és 447 mozi (az országos hálózat 7%-a).” (Uo.)

Bukarestben és a megyékben (1968 után) a Szocialista Kultúra és Nevelés Tanácsai, amelyek, együttműködve a pártbizottságok propagandaosztályaival, ideológiai szűrőként működtek, megszabva, hogy milyen jellegű kulturális tevékenységek folytathatók.⁶ Az 1960-as évek vége, 1970-es évek eleje a pártállami-ideológiai megszorítások viszonylagos fellazulását eredményezte, és a normálisabbá váló, desztalinizációs, liberalizációs tendenciák jellemezték a romániai kisebbségek intézményrendszere is kedvezőbben alakult.⁷

Az 1968-as adminisztratív újjászervezést követően létrejött megyék több szempontból, gazdaságilag, társadalmilag, kulturálisan is igyekeztek kialakítani sajátos arculatukat.⁸ Az akkor magyarként a legnagyobb állami és pártfunkciót betöltő Fazekas János 1969-ben, sepsiszentgyörgyi beszédében ekképp adta meg a hozzájárulást a „haladó hagyományok” székely panteonjának megteremtéséhez: „Én, mint e föld szülöttje, büszke vagyok azokra a nagy személyiségekre, akik kiemelkedtek a székelyek köréből. Büszke vagyok Dózsa Györgyre, Apáczai Csere Jánosra, Mikes Kelemenre, Kőrösi Csoma Sándorra, Bolyai Jánosra és Farkasra, Aranka Györgyre, a negyvennyolcas tábornokokra, Gáll Sándorra, Gábor Áronra, Bod Péterre, a mártírokra, Török Jánosra, Horváth Károlyra, Váradi Józsefre, Bartalis Ferencre, akik a Habsburg-abszolutizmus áldozataivá váltak. Büszke vagyok Bölöni Farkasra, Mikó Imrére, Kriza Jánosra, Orbán Balázusra, Benedek Elekre, Józsa Bélára, Tompa Lászlóra és minden olyan személyiségre, akik teljes erejükből harcoltak a román és a magyar nép barátságának elmélyítéséért.”⁹

Számos esetben a különböző régiókban, a tárgyalta időszakban tapasztalható pozitív fejlemények nagymértékben függtek a helyi pártvezetésben tevékenykedők hozzáállásától, a pártállam vezetésével való kapcsolataitól, leleményességüktől, stratégiai érzéküktől. A háromszéki fejleményekben kulcs szerepe van ilyen értelemben Király Károlynak, aki 1968. február 16-tól megyei első titkár 1972-ig. Tevékenységének közösségi szempontból is értelmezhető sikeressége több tényező összjátékából eredt: „a kezdetektől teljesítette a pártvezetés elvárásait, sikeresen mobilizálta a helyi nómenklatúrát a bel- és külpolitikai döntések mellett. Ugyanakkor oroszlanrészről vállalt a Kovászna megyei gazdasági beruházások beindításában és lebonyolításában, szabad kezét

adott a kulturális szférában a helyi, közösségépítő kezdeményezéseknek. (...) kiválóan érvényesítette a pártvezetés felső szintjével kialakított jó kapcsolatrendszerét. Visszaemlékezései alapján nagy szerepet vállalt a pártfőtítkárral ápolta »közvetlen és bizalmas« kapcsolata által több, Kovászna megyei kulturális és történelmi emlékhely – például a kisbaconi Benedek Elek-emlékház, a kézdívasárhelyi Gábor Áron-szobor és múzeum – létrehozásában és más fontos gazdasági, infrastrukturális fejlesztésekhez szükséges központi támogatás megszerzésében.”¹⁰

A Kovászna Megyei Néptanács Végrehajtó Bizottsága, 330/1970-es határozatában, a Kovászna Megyei Művelődési és Művészetügyi Bizottság tanácsának megalakulásáról és összetételéről határozott.¹¹ Az 1970. október 15-én aláírt határozat szerint a 21 tagú tanács elnöke a jelzett Bizottság munkatársa, Sylvester Lajos, tagjai pedig a megyeszékhely és a megye városainak intézményeit, valamint ideológiai alakulatait az esetek zömében vezetői tisztségben képviselő személyek, sorrendben a következők részéről: Népi Alkotások Háza, Megyei Szakszervezeti Tanács, Megyei Tanfelügyelőség, Állami Színház, Sepsiszentgyörgyi Múzeum, Megyei Pionír tanács, Megyei Mozivállalat, Megyei Sport- és Testnevelési Tanács, Sepsiszentgyörgyi Városi Könyvtár, Baróti Városi Művelődési Ház, Bodzafordulói Városi Művelődési Ház, a *Megyei Tükör* és a *Cuvântul Nou* napilap szerkesztősége, Megyei Egészségügyi Igazgatóság, Állami Levéltár, Mezőgazdászok Háza, Megyei KISZ-bizottság. A tagság névsorában Sylvester Lajos mellett ismert irodalmárokat, képzőművészeket is találunk, többek között Farkas Árpád költőt, Veress Dániel drámaíró, Plugor Sándor grafikust, Dukász Anna színművésznő társulatvezetőt, dr. Székely Zoltán régész múzeumigazgatót.

3. A csernátoni intézményalapítási szándék, annak előzményei és feltételei

A múzeumalapítás előzményei közül a legfontosabb az intézményavatást jóval megelőzően indult kitartó, következetes gyűjtés. Az alapító, Haszmann Pál szakmai és életútjának állomáshelyei hagyományokban, tárgyi emlékekben gazdag felsőháromszéki falvak voltak, és azok székely közösségei szívesen bocsátották rendelkezésére az évszázados okmányokat, feljegyzésre méltó szellemi hagyatékot és értékes tárgyi, néprajzi anyagot.

⁶ GAGYI József 2009, 189.

⁷ Vö. NOVÁK Csaba Zoltán 2011; Uő 2017; NOVÁK Csaba Zoltán – TÓTH-BARTOS András – KELEMEN Kálmán Lóránt (szerk.) 2013; POZSONY Ferenc 2000; DEMETER Csanád 2014; GAGYI József 2009.

⁸ Vö. BALÁZS Lajos 1987, 148.

⁹ NOVÁK Csaba Zoltán 2011, 60–61.

¹⁰ NOVÁK Csaba Zoltán – TÓTH-BARTOS András – KELEMEN Kálmán Lóránt (szerk.) 2013, 101.

¹¹ KMTL, 44: 330/70, 59–60, *A Kovászna Megyei Néptanács Végrehajtó Bizottságának 330/1970-es határozata.*

Gyűjteménye egyaránt felölelt őskori leleteket, numizmatikai anyagot, hagyományos mesterségekhez kapcsolódó tárgyakat, népi bútorokat, szőttéseket, hímzéseket, népi és díszkerámiát, üvegholmit, ásvány- és kőzetgyűjteményt, okmányokat, könyveket, régi fényképeket, gyászjelentőket, bélyegeket, a gazdálkodás tárgyi emlékanyagát, stb. Tudományos igényességgel dolgozta fel a folytonosan gyarapodó anyagot. Szakkönyvtára azokban az években ritkaságszámba ment. Levelezett velük, és Csernátomba invitálta a kor jelentős néprajzkutatóit, történészeit, régészeit, művészeit, múzeumi szakembereket és mindazokat, akiktől tanulhatott e téren. Mindig arra vágyott, hogy „ezt a nagy kincset” mindenki számára hozzáférhetővé tehesse.

Ezek a kapcsolatai és ez a vágya vezettek el 1973-ig, amikor a megye akkori vezetőinek segítségével és támogatásával, a Székely Nemzeti Múzeum szakembereinek és sok más személynek a szakmai és anyagi támogatásával február 25-én, a Damokos Gyula-féle udvarházban¹² és annak közel kéthektáros telkén – a Székely Nemzeti Múzeum egyik külső részlegeként – megnyitotta kapuit az érdeklődők előtt az 1999-től nevét viselő múzeum.¹³ Ugyancsak 1973-ban, az ő bábáskodása mellett alakult meg a Csernátони Népfőiskola, de alapító tagja volt a Bod Péter Közművelődési Egyesületnek is, amelynek égisze alatt jelent meg később a *Csernátони Füzetek* című, ma is létező közművelődési periodika. Napjainkban a gyűjteményt három fia, Pál Péter, József, Lajos és családtagjaik gondozzák.

Haszmann Pál Péter visszaemlékezéséből tudjuk, milyen tervek, elképzelések fogalmazódtak meg

a múzeumalapítóban egy-egy kiállítás berendezésével kapcsolatosan:

Édesapámnak az volt a valamikori elképzelése, hogy Háromszék szellemföldrajzi térképvoalán végighaladva minden arra érdemes személyiséget bemutassunk, de ha nem is tudunk ennyire kiterjedni, mert annyira gazdag ez az örökség, ezért Csernátон és a hozzá tartozó falvak arra érdemes személyiségeit gyűjtjük össze, ismertessük meg a mindenkori fiatalssággal. Ez azt a célt szolgálja, hogy a bárhonnán érkező idelátogató számbavehessen és rádöbbenjen arra, hogy ez a falu mennyi híres embert adott. Kevesen tudják például, hogy dr. Cseh Károly balneológus tudós Csernátонban van eltemetve, a Csiki-telek hátsó kertjében. Ő írta meg Borszék monográfiáját, vegyi elemzéseket készített az ásványvizeiről. Aztán ott van Vajda Lajos, aki a Petőfi Sándor Társaság létrehozását szorgalmazta, Pánczél József albisi ezermester is, aki a sorhúzó ekét, kapálógépet készíttette el, vagy Réz György doktor, a falu körorvosa, akinek a sírjára az került, hogy mindenki szerette, mert mindenkit szeretett. E sorba tartozik Balogh Jenő igazgató-tanár, érdemes méhészt és Török Sándor igazgató-tanár is.¹⁴

Ugyancsak ő, egy 2012-ben készült interjúban, a következőket idézte fel a múzeum megnyitását közvetlenül megelőző időszakról, történésekről:

Lázás készülődés van, 1968, megfogalmazódik a múzeum létesítése, helyet keresnek, itt van a Damokos-udvarház ebek harmincadjára hagyva, disznóhizlalda van benne. Ekkor Király Károlyék fogalmazzák meg, hogy bizony ide művelődési intézményt kell behozni, nem traktorállomást. Az édesapám és édesanyám gyűjteményét ismerve, kijelölik a helyet, mert az állami gazdaság bitorolja, könnyű volt kivenni a kezükből,

¹² A Damokos Gyula-féle kúria a Felszegen található udvarházak közül a legmutatósbab. A telek közepére építtették, valamikor szép park vette körül. A parkot az 1949-es államosítást követően nagyon lepusztították, de az 1970-es évektől, mióta múzeumi intézmény működik az épületben és annak kertjében, sikerült teljes szépségében visszaállítani. Akkor a szentkatolnai állami gazdaság birtokolta a telket, a parkot, a kúriát, mely a végnapjait élte. Az udvarház késő reneszánsz kori alapokra épült, az 1802-es és 1830-as földrengések után, 1831-ben Damokos Ferenc és felesége, Tompa Terézia nagy átalakításokat végeztetett rajta, ennek következtében az épület neoklasszicista stílusjegyeket kapott, és elnyerte ma is látható formáját. A millennium emlékére parkosították, fenyőfákkal, díszbokrokkal ültették be, a virággruppokba jázmin, orgonát, sárga rózsát telepítettek. A kúria hanyattatása az államosítással kezdődött. 1949–1971 között az épületet gabonarakárként, szülőothonként, alkalmi munkások lakásaként hasznosították, volt ezenkívül a mezőgazdasági munkálatokban részt vevő katonák szállása, majd az 1960–1968-as években disznóhizlaldává züllesztették, ekkor került végveszélybe. Az épület pusztulásnak indult, mígnem 1971–1972-ben Király Károly, a megye vezetője művelődési célokra, egy múzeum létrehozására átadta az épületet, és a már beleköltözött traktorállomás számára más helyet jelölt ki. (D. HASZMANN Orsolya 2013, 17.)

¹³ Kovászna Megye Tanácsának levéltára őrzi a névadó ünnepség teljes dokumentációját. Eszerint Kovászna Megye Tanácsának 1999. október 21-i ülésén hozott, 39/1999-es határozata hagyja jóvá azt, hogy a Székely Nemzeti Múzeum csernátони külső egysége felveheti a „Haszmann Pál Múzeumrészleg” elnevezést. A döntést azzal is indokolják, hogy abban az évben van a múzeumalapítás 25. évfordulója. Orbán Árpád megyei tanácselnök jegyzi a dokumentumot, a határozat végrehajtásával Riti Olivér műépítész, a testület alelnökét bízza meg. A határozatot kísérrő, előkészítő és megalapozó dokumentációban referátumot találunk (és ez részletesen és érvekkel alátámasztva ismerteti a múzeumalapító id. Haszmann Pál életútját és munkásságát, amely nélkül, amint fogalmaznak, nem jöhetett volna létre az egyedi múzeumi gyűjtemény), valamint több szakbizottsági pozitív véleményezést. A dokumentációba belefoglalták az alapításakor megfogalmazott fontos záradékot, miszerint a gyűjtemény nem költöztethető el és nem olvasható be más gyűjteménybe. (KMTL, 1999/4, 34–39, 112–119.) A határozattól eltérően, mind a referátum, mind pedig a véleményezések a „Haszmann Pál Múzeum” elnevezést javasolják – a fölös ékezetet a teljes dokumentációban így, hibásan szerepel. Helyesen, Haszmann Pál Múzeumként ma is az intézmény használatos elnevezése.

¹⁴ 2012. novemberi interjú Haszmann Pál Péterrel.

parancsra. Napról napra világosodik a helyzet, hogy ez megszületik, édesapám mindenkit mozgósít, el Kolozsvárig, Budapestig, segítsen, hozzon levéltári anyagot, ki fizikai munkával, mivel tud, segítsen. Annyi híres ember jár, fordul meg az udvarban. Most nagyot ugrok 1973-ig, éppen egy kicsivel megelőzően szólítja meg rokonin alapon is Cseh Gusztávot, Gergely Istvánt és másokat. Itt van Sylvester Lajos, aki az ügy mellett végig támogatja, ő már mint művelődési főfelügyelő főfeladatul is kapja, de jó szívvel, lélekkel mozgatja a múzeum ügyét. Így kapcsolódik be annyi híres ember, de édesapámhoz már azelőtt is annyi híres ember járt, csak sorolhatnám Varga Nándor Lajost, a leghíresebb európai fametszőt, művészembert, és idekerülnek színészek, énekesek.¹⁵

Egy másik kedvező körülmény a Székely Nemzeti Múzeum szabadtéri néprajzi részleg megvalósítására irányuló törekvései voltak, 1911-től az 1970-es évek elejéig:¹⁶

„A Székely Nemzeti Múzeum telkére telepített Csíki ház esetében pl. egy olyan regionális kitekin-tésű program eredményével állunk szemben, amely igazából jóval később, a csernátoni, ma Haszmann Pál Múzeum szabadtéri kiállításában teljesedett ki, de amelynek gyökerei és története nélkül a magyar skanzen története csonka.”¹⁷ „Ami pedig az ügy hordalékát illeti, hadd összegezzük azt is: a menasági-pottyondi 1767-es csíki ház kiszemelésével-megszerzésével-áttelepítésével párhuzamosan [a két világháború között] egy nyáradandrásfalvi és egy ádámosi székelykapu ügyében leveleznek, sőt a mikházai után érdeklődnek, amelyről ekkor tudják meg, hogy már rég a Magyar Nemzeti Múzeumba került. Siklódon az említett, 1691-es udvarhelyszéki házat próbálják

megszerezni, az alsíki Menaságújfaluban egy 1674-es sütőházat, a felsőháromszéki Torján egy 1613-as házat, illetve az első világháború előtti, elszalasztott lehetőség [a Darkó-féle dálnoki „egyes ház”] közelében, Alsócsernátonban is szóba kerül egy épület. Az már a sors kedves, jóvátevő rábólintása, hogy itt teljesedik majd ki és bővül tovább az 1970-es évek közepétől és jelentős részben a Haszmann családnak köszönhetően a Székely Nemzeti Múzeum tervezett skanzenje: házak és gazdasági épületek, méhes és temető, malom és régi mezőgazdasági géppark.”¹⁸

A Székely Nemzeti Múzeum intézményi levéltára őrzi azt a dokumentumot, amelyet Székely Zoltán igazgató írt az Állami Művelődési és Művészetügyi Bizottságnak, a Múzeumok Igazgatósága részére, Bukarestbe.¹⁹ Az 1970. április 8-i keltezésű átirat arról tájékoztatja a címzettet, hogy a délkelet-erdélyi Kovászna megye sajátos vidék néprajzi szempontból, ahol évszázadok óta együtt élnek románok és magyarok. A régiónak ezt a sajátosságát részlegesen bemutatja a sepsiszentgyörgyi múzeumnak egy kis skanzenrészlege, amelynek kialakítása 1929-ben kezdődött el egy csíkmenasági, székelykapus parasztház megvásárlásával és áttelepítésével. A múzeum bővíteni szándékozik a néprajzi részlegnek ezt a részét néhány jellegzetes kiállítási tárgy beszerzésével (kizárólag a megyéből származó parasztházakkal és felszerelésükkel), és erre a célra rendelkezésére áll egy 3100 négyzetméteres telek. Kéri a címzett jóváhagyását, hogy ebbe az irányba bővítsék a szabadtéri részleget, ezt követően a tervbe vett bővítés dokumentációját is elküldik. Ugyanakkor kéri a címzett jóváhagyását egy 1725-ös bélafalvi ház²⁰ megvásárlásához, jelezve,

¹⁵ 2012. novemberi interjú Haszmann Pál Péterrel.

¹⁶ „A dolgozat áttekinti a magyar szabadtéri néprajzi múzeumok történetét, egészen a Szabadtéri Néprajzi Múzeum 1966. évi megalakulásáig. Kiemeli a 19. századi székelyföldi hozzájárulást, az 1873-as bécsi Nemzetközi Falu és az 1885-ös budapesti országos kiállítás székely házát. Utóbbi, mely a szakirodalom számára eddig ismeretlen volt, az első magyarországi időszakos szabadtéri néprajzi múzeum-háznak tekinthető. Az első világháború előtt a Székely Nemzeti Múzeum skanzen megteremtésére vállalkozik, ekkor a háború felfüggeszti a terveket. Az 1929-es alapítású első, kolozsvári román és az 1932–34-es első magyarországi, balasagyarmati skanzennel párhuzamosan azonban, 1929–1937-ben a Székely Nemzeti Múzeum is felállítja szabadtéri néprajzi múzeumi részlegét, a Csíki házat, mégpedig kisebbségi lehetőségek között, állami támogatás nélkül. Az ígéretes újrakezdeményezés a nagy sepsiszentgyörgyi múzeumigazgató, Csutak Vilmos halálával törlik meg, majd a második világháború akadályozza meg a fejlesztést.” (LÉNÁRT Anna 2002, 155.)

¹⁷ Uo.

¹⁸ LÉNÁRT Anna, 2002, 170.

¹⁹ „Către Comitetul de Stat pentru Cultură și Artă Direcția Muzeelor, București. Județul Covasna în sud-estul Transilvaniei reprezintă o zonă specifică din punct de vedere etnografic, trăind pe aceste meleaguri secole întregi împreună români și unguri.

Acest aspect caracteristic al regiunii este prezentat parțial printr-un mic skanzen al muzeului, început în anul 1929, când a fost cumpărată și clădită o casă țărănească din comuna Armășeni, cu poartă secuiască. Muzeul vrea să extindă această parte a secției etnografice cu câteva obiecte caracteristice (case și instalații țărănești numai din acest județ), având pentru acest scop o suprafață de 3100 m². Vă rugăm să dați aprobarea Dv., ca să extindem această secție în această direcție, urmând ca să trimitem ulterior planul și documentația obiectivelor propuse. Totodată vă rugăm să aprobați cumpărarea casei țărănești de la Belani din anul 1725, care altfel va fi demolată în acest an. Descrierea, planul și fotografia ei sunt anexate. 1970. 8 aprilie.” (SZNM, It, 1970, 6-os iratcsomó, *A Néprajzi osztály iratai*, 86–88. 1929-ben valójában csak a telekvásárra került sor, a székelykaput pedig a Menaságon vásárolt épülettel szomszédos ház elől szereztek be.)

²⁰ Ehhez kapcsolódik egy feltételes adásvételi szerződés: „Létrejött 1970. április 7-én Bandi Béla bélafalvi, 69. szám alatti lakos (igazolványszám N. 425304, Miliția Tg. Secuiesc / 2770) és a sepsiszentgyörgyi múzeum között. A Sepsiszentgyörgyi Múzeum megvásárolja Bandi Béla bélafalvi, 1725-ben épült házat, 10 000 lej összegért, abban az esetben, ha az Állami Művelődési és Művészetügyi Bizottságtól erre az engedélyt megkapja. 1970. ápr. 7.” (SZNM, It, 1970, 6-os iratcsomó, *A néprajzi osztály iratai*, 88.)

hogyan ellenkező esetben az lebontásra kerül még a kezdetes évében. Az átíráshoz mellékelten küldik a ház leírását, tervét és fotódokumentációját.

A múzeum néprajzos muzeológusa, Gazda Klára irányításával még az 1970-es évben meg is vásárolják a Vargyasi²¹, majd 1971-ben a Bélafalvi²² házat. Egy 1971-es év végi tevékenységi jelentésből a néprajzi osztályon történt munkálatokról megtudjuk, hogy a [z 1751-es, azóta elpusztult] dálnoki székeklykaput felállították a múzeum udvarán. A vargyasi és béla-falvi parasztházakat felmérték, és intézkedéseket fogantatosítottak állagvédelmük érdekében.²³

„Valamikor még 1971-ben szabadtéri néprajzi részlegről álmodoztunk Sepsiszentgyörgyön” – írja minderről Kónya Ádám a *Háromszék* napilap hasábjain 1999-ben, majd így folytatja:

„A Kökönyes-patak völgyébe terveztük. A megyei kórház új épületének útjába került Kós-épület lebontása is azzal az ígérettel történt, hogy majd felépül a skanzen elé, mint múzeumi fogadóépület. A megvásárolandó épületek listája is elkészült. A perspektivikus távlati figurális rajzot a terepfelmérést követően magam készítettem el. Sylvester Lajos, a művelődési élet mindenese egy Ocskay László-féle rajtaütést megszégyenítő módon csavarta ki a kezemből, és máris postázta. Ezért jelent meg minden magyarázat nélkül a *Művelődés* 1972. évi 9. számának borítólapján. A bukaresti Képzőművészeti Főiskolán megvitatták. Vasile Drăguț professzor azzal küldte tanítványait nyári gyakorlatra, hogy végezzék el a kiszemelt épületek felmérését. Aztán egyszer csak elakadt a munka. Pedig akkor már talán három épület is Sepsiszentgyörgyre került szétszedve, a múzeum telkére. (...) azután megnyílt a csernátoni úgymond »állandó kiállítás«. A Haszmann-fivérek elkértek előbb egy épületet, aztán a következőt.²⁴ Utóbb már ők nézték ki a további megmentendő népi építészeti emlékeket. Azok is Csernátonba vándoroltak, azokat is összeállították, tapasztották, meszelték, berendezték (...) mint napjaink Csinom Palkója és Csinom Jankója, »pénz és taps nélkül« (...) [Előzményként: a Haszmann-]portán tanácskozott id. Haszmann Pál uram Holló Ernő költővel és az örök nyughatatlan, csernátoni születésű Török Sándor tanítóval a Cson-

ka-torony romlása okán. Ki is hajtott belőle az ikavári diáktáborok sorozata 1968–1975 között. Már régóta főorvosok, művészettörténészek, mérnökök, tudományos társasági titkárok, minisztériumi igazgatók a néha hat-nyolc megyéből, »suttogó propagandával« évente összegyűlő hajdani »várvédők«. Éppen néprajzi tárgyleltározás közben – Sylvester Lajos tán jobban tudná, hogyan s miért, váratlan látogatást tett a táborban Fazekas János miniszterelnök-helyettes. A gyűjtőmunkát látva tette fel a kérdést: mi lesz a tárgyak sorsa? Felejthetetlen pillanat volt ez számomra 1970 augusztusában, mert a megyei művelődési bizottság elnöke menten a lábfejemre taposott, félreérthetetlenül jelezve, hogy helyette most kell ütni a vasat. És íme, magas kormányzati szintről máris jött a válasz: hát akkor meg kell csinálni a múzeumot. A méltánytalanság vétkének elkövetése nélkül lehetetlen felsorolni mindazokat, akik a rá következő, csaknem három esztendő során a múzeum létrehozásának jogi, pénzügyi, szakmai és egyéb felteleteit kijárták, biztosították. Végül azonban nem csupán id. Haszmann Pál évtizedes dédelgetett álma valósult meg, hanem egy romlófélben levő udvarház is megmenekült, miközben csupán Csernátonban féltucatnyi társa elenyészett, és egy állandóan bővülő, élő létesítmény jött létre.”²⁵

A Kovászna Megyei Néptanács Végrehajtó Bizottsága 1971/53-as számú végzésében elemezte a Kovászna Megyei Művelődési és Művészetügyi Bizottság jelentését arról, hogyan valósulnak meg a Román Kommunista Párt 50 éves fennállásának köszöntésére összeállított intézkedési tervekben, valamint a tél folyamán a tömegek kulturális nevelésére vonatkozó tervben szereplő feladatok. Az iratot Király Károly elnök és Péter Zoltán titkár írták alá 1971. február 19-én. A bizottság elhatározásait 17 pontban összegezték. Kitértek benne a megyei művelődési házak, tanfelügyelőség, megyei művelődési és művészetügyi bizottság feladataira, tevékenységeire a fesztiválok szervezésétől egészen a megyei műemlékek rendbehozásáig, karbantartásáig. A 14. szakasz tárgyalja a sepsiszentgyörgyi múzeum tevékenységét, amely tovább bővíti gyűjteményeit, főleg a néprajzi részleget, népművészeti tárgyak és a megyére jellemző népi építmények

²¹ „1970 (...) Gazda Klára kinézi a 18. század közepi vargyasi, László András-féle házat. A Rabsony utca 179. alatti ház valamikor a Varga Jánosé volt, ház-eresz-kamra beosztású. Még ebben az évben megvásárolják.” (LÉNÁRT Anna 2002, 185.)

²² „1971 – Január 8. A Múzeum megvásárolja a Gazda Klára által kiszemelt béla-falvi házat 1726-ból, Bandi Bélától (10 000 lej). A sarokeresztes épület szerkezete: kicsiház (fűstház), nagyház, eresz, tornác. Felirata: EPITETETT 1726-BAN ORBÁN SÁMUELNEK 306-IK IDEIBE. [36 éves korában – D-H. O. megj.] GYÖRGY FERENC IRTA, VAS JÁNOS KIVÁGTA.

[Vészi János kivágta – D-H. O. megj.] A mestergerenda díszítése rozettás, farkasfogas, a Rétköz erdőrészből származó fenyő.” (LÉNÁRT Anna 2002, 185.)

²³ SZNM, It, 1971, 2-es iratcsomó, *Munkatervék, tevékenységi jelentések, statisztika*, 76.

²⁴ Az épületek darabjai a megyei múzeum udvarán halmokba rakva, lefödtenül álltak pár évig, anyaguk pusztult. Egyetlen lehetőség volt, átmenteni őket Csernátonba. (Haszmann Pál Péter 2019. februári szóbeli közlése.)

²⁵ KÓNYA Ádám 1999, 13.

beszerzésével. A megyei művelődési és művészetügyi bizottság, a községi néptanácsok és a sepsiszentgyörgyi múzeum szakfelügyelete mellett intézkedéseket fogantatósít falusi múzeumok létesítésére.

Fél évvel később jelent meg a *Magyar Tükör* hasábjain egy írás Kónya Ádám tollából, *Amit a csernátoni völgy kínál* címmel, amely a faluban rejlő kincseket tárja az olvasók elé, bemutatva rajzzal, hogyan lehetne ezeket értékesíteni, a látogatók elé tárni – mint írja, az egész falu, gyönyörű kúriáival, az Ika-várával valóságos szabadtéri falumúzeum. Az írás mellett két, általa készített rajzot is találunk, egyik az alsócsernátoni kúriákat térképezi fel, a másik az Ika-várát és környékét:

„Ahogy a falu szélén, az autóbuszmegállónál ott áll a látnivalók térképe, úgy elképzelhető, hogy hasonló magyarázó feliratos táblák álljanak az érdekesebb épületeknél is. S ha a csernátoni emberek régi életét bemutató kis múzeum is létrejön, mindegy, hogy a vártemplom melletti ún. Felházban vagy az egyik üresen álló kúriában, akkor teljessé válik a látogatóknak felkínált körkép. Sok ebben az ábránd? Semmi, hiszen mindez létező valóság. A legendákkal övezett várrom, a kénes gyógyforrás csakúgy, mint a megyénkben páratlanul gazdag élő népi műemlék-állomány, csupán rajtunk múlik, hogy az adottságokat felismerve, kamatoztassuk a természeti és művészeti szépségekben-értékekben rejlő lehetőségeket. S rugalmasan befolyásoljuk a még csupán átmenő, de bővülő idegenforgalmat.”²⁶

Nem egészen újabb egy év múlva kerül sor a kivitelezést lehetővé tevő döntő lépésre: ez a Kovászna Megyei Néptanács Végrehajtó Bizottságának 1972/253-as határozata a költségvetési tartalékalapból való pénzösszeg kiutalására. A kultúra és nevelés bizottsága által a Kovászna Megyei Néptanács pénzügyi és költségtervezési osztályához benyújtott, 1772/1972. 07. 06. referátum alapján, amelyben a költségvetési tartalékalapból 20 000 lejt igényelnek a Kovászna Megyei Múzeum csernátoni részlegének bútorzatára, a jelzett határozat 1972. július 10-i keltezéssel jóváhagyja a Néptanács Végrehajtó Bizottságának tartalékalapjából az említett összeget, „a Kovászna Megyei Múzeum Csernáton községi kiállításának berendezése és bútorzattal való ellátása” céljából.²⁷

4. Az intézményavató küszöbén és az azt követő első hónapok

1972-ből egy id. Haszmann Pál által írt jegyzetet őriz a Haszmann család levéltára, amely az illető év június 13-án indult munkálatokról ír:²⁸ „Munkálatok kezdődtek 1972. június 13-án kedden, amikor is a villany belső vezetéket csinálták, vezető mester Kézdivásárhelyről Kovács²⁹.” Az út kavicsozásáról, a belső vezetékek vájatának vakolásáról is olvashatunk a jegyzetben, megtudjuk, hogy brigád dolgozik, illetve közmunka³⁰ segíti. Június 22-én a villany belső vezetése által keletkezett kőpor és fal kihordásában „Dóczé Irma, Dóczé Jenő, Szöcs Róza Jánosné és rövid ideig Máthé Ignác fiacskája segített. Fuvarozta Ferike³¹ a kicsi traktorral. Június 23-án már a festők dolgoztak, Czerék Áron és társai. Hoztak Kézdiről kályhacsempéket³² – olvasható a dokumentum végén. 1972 közepétől már komoly munkálatok folytak a múzeum épületének rendbetételéért. Szeptember 17-től 8 darab, fogyó anyagokra, a kiállítás berendezéséhez szükséges kellékekre szóló kérvényt találunk, ezek közül hat esetében Székely Zoltán aláírását a jóváhagyásról. Ezekben a kérvényekben nagyrészt olyan fogyóanyagok vannak feltüntetve, amelyek a takarításhoz, a terek rendbetételéhez szükségesek, mint a padlóviasz, gitt, ecsetek, szappan, festékek, szeg, asztali lámpa, szigetelőszalag, hosszabbító, seprű, lapát stb. Ugyancsak ezekből az iratokból tudjuk meg, hogy a 15 ablakra népi függönynek való anyagot vásároltak, szőnyeget, 8 darab függönykarnist, megjegyezve, hogy ezeket ne kezeljék le semmivel, mert megfestik népi motívumokkal. Ezenkívül a kiállítótermekbe 2 poroltót is vásárolnak. A jóváhagyott kérvényhez csatolva egy kis cetlit találunk, amelyre rá vannak jegyezve sorra a teendőik, id. Haszmann Pál kézírásával: „Kapu anyaga (száraz) méret megadva. Ablakozás!!! Függöny anyag. Nőbizottság összehívása. Varrásra kiadni/függönyök. Szőnyeg megvétele. Kőműves mester hétfőre.” A *hétfő* dupla vonallal aláhúzva, akárcsak a kapuanyagnál a *száraz* szó. Az egyik kérvényben olvashatunk a kiállítótermek faragott csillárokkal³³, lámpákkal való felszereléséről is. Négy teremről beszél az irat,³⁴ ezekbe négy darab, egyenként hat égővel ellátott faragott csillár és

²⁶ KÓNIA Ádám 1971, 6.

²⁷ KMTL, 29: 253/1972, *Pénzösszegek kiutalása a költségvetési tartalékalapból*.

²⁸ A feljegyzést és a következő, hasonló dokumentumokat lásd HCSL, 1972. évi iratok.

²⁹ Kovács István. (Haszmann Pál Péter 2019. februári szóbeli közlése.)

³⁰ Bekk László és Mike László fiatalok. (Haszmann Pál Péter 2019. februári szóbeli közlése.)

³¹ Csáki Ferenc. (Haszmann Pál Péter 2019. februári szóbeli közlése.)

³² A kályhacsempék a kórház lebontott kályháinak anyagából származtak. (Haszmann Pál Péter 2019. februári szóbeli közlése.)

³³ Ezeket a csillárokat a Haszmann-testvérek bérmentesen készítették el, 1973-tól 1980-ig azokat használták. (Haszmann Pál Péter 2019. februári szóbeli közlése.)

³⁴ Az induláskor négy terem rendeztek be, azóta a kúria hat szobája van kialakítva kiállítóteremnek. (Haszmann Pál Péter 2019. februári szóbeli közlése.)

16 darab kétégős, falra szerelt, faragott világítótest elkészítését hagyták jóvá.³⁵

1972-ből 18 múzeumi tárgy vásárlására utaló felajánlást és ahhoz kapcsolódó szerződést találunk. Ezekben is, amint a korábban bemutatott vásárlási jegyzékeken, már a Székely Nemzeti Múzeum csernátони részlegeként említik. Ebben az évben vásárlás útján néprajzi tárgyakkal – kelengyészláda, szövöszék, tálas, festett bútor, kendőszeg, díszített kályhacsempe – gyarapodott a gyűjtemény. 1972-ben már leírókartonok is készültek a tárgyakról. Sok esetben az adásvételi jegyzőkönyvek szolgáltatnak többletadatokat. Ugyanakkor a hivatalos jegyzőkönyvek mellett találunk olyan, kézzel, általában fél ívlapra írt jegyzékeket is, amelyek adományként beérkező tárgyakat sorolnak fel. Ilyen például: „Dr. Réz György 1972. év szeptember 15-én a múzeumnak adományozott egy darab vásári ládát³⁶ használt állapotban. Nagy tisztogatásra és javításra szorul. Vasalása szép.” Ezt id. Haszmann Pál jegyezte le. 1972-ből Haszmann Pál nyugalmazott igazgatónak címezve, a fenti iratok közt található egy levél Balassa Ivántól, amelyben „kedves bátyám”-nak szólítja Haszmann Pált. A levelet azért is idézzük itt, mert szintén a múzeumi kiállítások előkészítő munkálataihoz kapcsolódik, pontosabban a jeles személyiségeknek, a község nagy szülöttjeinek emléket állító kiállítás tervezéséhez, berendezéséhez szolgáltat adatokat. Balassa Iván egy irodalomtörténészre hivatkozik, aki, mint írja, volt olyan kedves, és egy kis vázlatot állított össze a kiállításához. „Ez a vázlat abból indul ki, hogy Bod Péteren kívül szólni kellene a kortársakról és azokról a fontosabb székely írókról, akik a Magyar Athenásban szerepelnek.” Arra is kitér, hogy az említett könyvek közül bizonyára sok megtalálható a sepsiszentgyörgyi múzeum könyvtárában. Utóiratban kéri levele nyugtázását. Haszmann Pál rájegyezte: „válasz november 23.” – Balassa Iván november 10-én adta fel a levelét Budapesten, ha jól számoljuk, két hét volt az oda-vissza út. Fontos ezt is kiemelni, amikor intézmények születéséről beszélünk az 1960–1970-es években, hiszen abban az időben úgy rendeztek kiállítást, úgy gyűjtöttek anyagokat, szakirodalmat, hogy sokszor heteket vártak egy-egy adatra.

Az 1972-es év utolsó negyedévére vonatkozó tevékenységi jelentés szerint a Kovászna Megyei Múzeum munkaközössége (Cserey Zoltán, Gazda Klára muzeográfusok, valamint Haszmann Pál és

Gyertyánosi A.³⁷) szervezési munkát végzett, ennek nyomán létrejött és elkezdte működését az új, csernátони alegység. Ugyanebben a tevékenységi jelentésben adatot találunk a múzeumlátogatók számára vonatkozóan is, 4084 személy látogatta a megyei múzeumot az utolsó negyedévben, ebből 900 Kézdivásárhelyen, 300 a Benedek Elek Emlékház és 100 a Gyárfás Jenő Emlékház. Az irat 1973. január 8-i, dr. Székely Zoltán igazgató aláírásával.³⁸

Az 1972. szeptember 18-án az országos szocialista kultúra és nevelés tanácsa számára megküldött kérdőívben, dr. Székely Zoltán megadja a megyei múzeumhoz tartozó külső egységek listáját – kézdivásárhelyi alegység (céhtörténeti kiállítás és az 1848–49-es forradalom és szabadságharc emlékére rendezett Gábor Áron-kiállítás), sepsiszentgyörgyi Gyárfás Jenő Emlékház és a kisbaconi Benedek Elek Emlékház. A gépelt iratban, amelyből azt is megtudjuk, hogy 27 alkalmazottal működik az intézmény, ceruzával két helyen is megjelölték már a csernátони falumúzeumot is.³⁹

A szocialista kultúrpolitika új iránya, hogy az ideológiai nevelést fogyasztható tömegkultúrává alakítsák át, rajzolódik ki az *Eredmények és távlatok Csernátон község gazdasági és társadalmi kulturális fejlődése terén* című, 1973. február 7-i keltezésű iratból:⁴⁰

„A mi korszakunkban a gazdasági és kulturális fejlődés szervesen és elválaszthatatlanul összefonódik. Ezért bővül és tökéletesedik országunk iskolahálózata, ezért fektetünk olyan nagy hangsúlyt a szakemberképzésre, a lakosság általános kulturális színvonalának emelésére, ezért fordít államunk sok-sok milliót kulturális létesítmények, kutatóintézmények alapítására, könyvkiadásra. S ha már itt vagyunk, megemlíteném, hogy míg 1938-ban az országban 83 múzeum volt, ma ez a szám 300 körül van, míg 1938-ban 875 000-en látogattak múzeumot, most ez a szám évi átlagban 8–9 millió között van, vagyis az ország lakosságának majdnem fele. Az az ember, aki múzeumot látogat, már tudatosabb építőjévé válhat a társadalomnak. Betekintést nyer a múltba, ismeri a jelent, és könnyebben meg tudja érteni azt, hogy hol az ő helye a társadalomban, mit tehet a haladás érdekében” – áll az iratban, amelyben szó van a múzeumalapításról, és a tervezett meghívottak, az ünnepi program jegyzékét is csatolták hozzá. „Ügy véljük, hogy amikor ma a csernátони múzeumot megnyitjuk, olyan értékes művelődési forrást adunk

³⁵ A múzeum alapkiállításának helyet adó Damokos-kúria termében ma látható többkaros faragott csillárokat Sepsiszentgyörgyről, a képtárból adták át. A pártbizottság fafaragó melléküzemében faragták. (Haszmann Pál Péter 2019. februári szóbeli közlése.)

³⁶ Vásáros láda.

³⁷ Gyertyánosi András, a sepsiszentgyörgyi múzeum szakképesített munkása. (Haszmann Pál Péter 2019. februári szóbeli közlése.)

³⁸ SZNM, It, 1972, 2-es iratcsomó, *Munkaterü, tevékenységi jelentések, statisztika, tájékoztató*, 43–44.

³⁹ Uo., 11-es iratcsomó, *Kérdőív*, 36, 38–39.

⁴⁰ SÁL, Fond 535, 116/1973/67–69, 71, 75–76.

községünknek, ami az említett célt helyi viszonylatban nagymértékben segíti elérni. Dr. Székely Zoltán, a megyei múzeum igazgatója több alkalommal hangsúlyozta, hogy az egész Csernáton egy igazi múzeum. Azonban ezt úgy kell értelmezzük, hogy ami a múltból értékes örökségként ránk maradt, azt közkinccsé kell tenni. Így értelmezte és értelmezi Haszmann Pál nyugalmazott tanár is, aki az egész életét tette rá, és most átadja a stafétabotot fiainak. Csernáton neve régészeti szakkörökön országunk határain túl is ismert. A kutatók sokat írtak, vitatkoztak róla. Nem árt, ha rövid visszpillantást vetünk ez alkalommal mi is községünk múltjára.”

A dokumentum kiemeli a múzeumalapítás fontosságát, közösségnevelő szerepét, ugyanakkor a hivatalos szervek támogatásukról is biztosítják az intézmény vezetőit. Ahogyan fogalmaznak, szívesen felkarolják azt, ami jó, ami haladásunkat elősegíti, anyagilag és erkölcsileg is támogatják azt, aki tenni tud és akar.

„Szép példája a segíteni akarásnak és tudásnak, a dolgozók összefogásának a múzeum megnyitásban nyújtott támogatás. Ezzel olyan intézmény létesül, amelyik kulturális szempontból hozzájárul, hogy Csernáton neve távoli vidékek emberei előtt is ismeretes legyen, és ahhoz, hogy a csernátoni ember is már szellemi kincsei értékének tudatában nőhessen fel” – olvasható a jegyzőkönyvben, amely tartalmazza a múzeumavatás és a Bod Péter Kulturális Egyesület megalakulásának a programját is.

1973. február 24–25-én, kétnapos tudományos tanácskozással egybekötött ünnepségen nyitották meg az intézményt. A tanácskozás előadói: Csicsó Péter, dr. Székely Zoltán, Kónya Ádám, Haszmann Pál, dr. Molnár István, Boros Judit, Szántó Vilma, Gyergyai Károly voltak. Az intézményt Nagy Ferdinánd első titkár avatta fel. A február 7-én írt tervezetben a szervezési kérdéseket is megfogalmazták hét pontban, mindegyiknek kijelölve a felelősét is. Ebből tudjuk meg, kiket szándékoztak meghívni az ünnepségre, de kitér a vendégek étkeztetésére, könyvstandra, meghívók elkészítésére, kulturális műsor szervezésére is.

Az derül ki az állami levéltárban őrzött iratokból, hogy a helyi néptanács, a pártvezetés intenzíven foglalkozott a múzeummal, kiemelt pontként kezelte, mint amely a falu javát szolgálja.

Egy 1973-as, év eleji intézkedési tervben írták le azt is, hogy a községi pártbizottság és a néptanács a község dolgozóinak aktív bevonásával úgy szervezi meg a tevékenységét, hogy az 1973-as évben a következő munkálatok nyerjenek megvalósítást:

4 lakrészes tömbház felépítése, a közszolgálati egységekkel, az 1-es számú iskola 4 tanteremének átadása, a falumúzeum átadása, a felsőcsernátoni üzlethelyiség elkészítése, a posta, CEC épületének átadása, 2 km aszfalt elkészítése, 2 db híd elkészítése, útjavítás Ikafalva felé 1 km, Albis falu végéig az út javítása 600 m.⁴¹

Egy 1973. február 20-án tartott pártgyűlésen – ahol jelen volt Sántha Károly, Daróczi Ferenc és Ferencz János a megyei pártbizottság részéről, Ütő Béla a megyei KISZ-bizottság részéről, Csicsó Péter a községi pártbizottság részéről, valamint a községi néptanács elnöke, a dolgozók közül 178 személy, képviselők, pártbizottsági tagok, intézményvezetők stb. – a felszólalók közül Konnáth Zoltán rámutatott arra, hogy az utat, amely a múzeum felé vezet, a traktoristák annyira tönkretették, hogy már-már járhatatlan. „A hidakat szintén tönkretették, és ha sürgősen nem intézkednek, a híd tönkre fog menni, és akkor majd nagyon nehéz lesz egy ilyen nagy értékű hidat építeni.”⁴²

Ennek a gyűlésnek a jegyzőkönyvét azért idézzük, mert ebből is jól látszik, hogy a község is mennyire kiemelkedő ügyként kezelte a múzeum megnyitását.

Egy 1973. február 27-én, az alsócsernátoni kultúrotthon melletti klubhelyiségben tartott községi pártbizottsági gyűlésen készült jegyzőkönyv tartalmazza a megyei pártbizottság által adott utasításokat. A gyűlésen, ahol 38 meghívottból 22-en voltak jelen, Csicsó Péter párttitkár köszönetet mondott mindazoknak, akik a múzeumavatás előkészítésében közreműködtek.⁴³ Egy 1973. március 8-án írt, az év első negyedéről szóló, hét gépelt oldal terjedelmű jelentésben, amelyet Gyergyai Károly községi pártbizottsági titkárhelyettes írt alá, szintén olvashatunk a múzeum alapításáról, a község hozzájárulásáról, a feladatokról, amelyeket a pártvezetés megfogalmaz a község lakossága felé:

„A negyedév második hónapjában – februárban – sor került két jelentős eseményre községünkben. 24-én és 25-én a községi múzeum és a Bod Péter Művelődési Egyesület felavatására, megalakítására. E két jelentős eseményről beszámolni nem szükséges, hisz a község lakosságának egy része, de a jelenlevők csaknem kivétel nélkül résztvevők vagy akár szereplői voltak a szimpozionnak, az ünnepségnek. Azonban az a feladat áll a pártbizottság irányításával mindannyiunk előtt, hogy mind a múzeum elképzelése szerinti kibővítésére, a szabadtéri múzeum berendezésére, a terület hasznosítására, mind a Művelődési Egyesület taglétszámának növelésére,

⁴¹ Uo., 71.

⁴² Uo., 56.

⁴³ Uo., 79–80.

a tagsági könyvek kiadására és az Egyesületek működtetésére nagy gondot fordítunk. Ez irányban már tettünk lépéseket, hisz a múzeum keretében tudományos ismeretterjesztő kabinet, irodalmi kör, olvasókör működik, s heti 2-3 rendezvény megtartására kerül sor, sőt az áprilisi terve a Művelődési Egyesületnek több tudományos kutató, község szülőtteivel való találkozást irányoz elő a természetismeret, múzeum- és műemlékvédő egyesület keretében. Azonban, hogy ezek jól sikerüljenek, szükséges, hogy elsősorban községünk intézményvezetői, alkalmazottjai és az összes tömegszervezetek támogassák, segítsék, elsősorban a résztvevők mozgósításában, az ilyen és ehhez hasonló más akciókat, összejöveteleket.⁴⁴

Egy jelentésben, mely a tömegek kulturális neveléséről és a községi sporttevékenység kibontakozásáról számol be az 1973-as év tavaszára és nyarára vonatkozóan, olvashatjuk, hogy a könyvtárban 6 könyvismertetőt tartottak, melyen összesen 232 résztvevő jelent meg.⁴⁵

A községi pártbizottságnak Csicsó Péter titkár által aláírt grafikonjából a község területén levő intézmények, tömegszervezetek gyűléseinek megtartásáról értesülünk a második negyedévre vonatkozóan, 1973. április–május–június hónapokra, dátum szerinti beosztást találunk 12 ilyen intézményről, szervezetről, majdnem minden napra jut egy gyűlés. Jelen tanulmány szempontjából a Bod Péter Művelődési Egyesület érdekes, melynek április 27-én, május 25-én és június 29-én kellett gyűlést tartania.⁴⁶

Szintén egy 1973-as intézkedési tervből a nőbizottság feladatait tudjuk meg, a község női előtt álló feladatok elvégzésére kapunk pontos információkat: „A községszépítési munkálatok további folytatása és jó menetele érdekében a nők a főút mentén gondozzák a virágágyásokat, a községben levő parkokat, ugyanakkor állandó segítséget adnak a múzeum környékének, parkjának a széppé tételéhez.” Minden felsorolt intézkedésnek megvolt a felelőse: ezért Ágoston Klára és Fülöp Mária felelt.⁴⁷

Egy másik intézkedési tervben, mely 1973. június 14-én íródott, felelőse a KISZ-bizottság, a következőt olvashatjuk: „A községi KISZ-bizottság továbbra is támogatja a községi múzeum bővítését, újabb múzeumi értékek elhelyezésére hozott határozat végrehajtását. Ennek érdekében Albis és Ikafalva falvakban akciót szervez anyagok gyűjtésére és a múzeumban való elhelyezésére.” Ennek az intézkedési tervnek a határideje: 1973. augusztus 1.⁴⁸

5. Az intézmény megszilárdulása

Helyi, múzeumi célú létesítmények, mint emlékházak, tájházak, iskolai múzeumi gyűjtemények létrehozásakor nem ritka fejlemény a kezdeti lendület kifulladására vagy akár a tevékenység elhalása az első lelkesedés után. Nagyon fontos leszögezni, hogy a csernátoni múzeum esetében ilyesmi fel sem merülhetett. Mindenekelőtt állandó, többgenerációs, jövőt biztosító munkatársi bázist jelentett számára az alapító Haszmann Pál családjának elkötelezettsége, céltudatossága, amely a község kedvező hozzáállását és a nagyon jelentős szakmai és személyi kapcsolatháló egyaránt biztosítja mindmáig. Ezt támogathatta, erősíthette az intézményesülési folyamat két további, meghatározó eleme.

Egyrészt a már ekkor jelentős múltú magán-gyűjtemény az új, intézményes formájának köszönhetően nemcsak a kapcsolatok bővítése terén nyert nagyobb lehetőségeket, de – az országos múzeumi intézményrendszerbe való integrálódásának döntő jelentőségű pénzügyi hozadékaként – a fenntarthatósága is biztosítódott, állandó alkalmazottakat, az épülete(ke)n való munkálatokat és új építkezést, tárgyvásárlást téve lehetővé, és nem utolsósorban védelmet kapott az esetleges későbbi helyi, szakmaidegen törekvések ellenében is. Másrészt, a Székely Nemzeti Múzeum skanzentervének a csernátoni múzeumba való átcsoportosítása révén, utóbbi egy 1873-ig visszavezethető, össznemzeti jelentőségű múzeumi program kiteljesítője, letéteményese lett, a közép-európai múzeumügy egy kiemelt vonulatába integrálódott jelentős szereplőként: a mai csernátoni skanzen az első magyar skanzen jogutódja.⁴⁹ Zárórészként a fenti megállapítások alátámasztására sorakoztatunk fel pár adatot, főleg az alapítás utáni, számos hasonló kezdeményezés esetében kritikusként bizonyuló időszakból.

A Székely Nemzeti Múzeum intézményi levéltárában az 1973-as év tárgyvásárlásaira az alábbi utalásokat találjuk: egy felajánlást Gál Matild csernátoni lakos részéről, aki a Szentgyörgyi Múzeum csernátoni részlege számára eladásra kínál egy 1870-ből való népviseletet, egy 1880-ból származó férfizekét és egy 1795-ös tulipános ládát. Ehhez a felajánláshoz megvan az adásvételi szerződés is, összesen 360 lej értékben vásárolták meg a felsorolt néprajzi tárgyakat 1973. március 7-én. Március 9-én Dezső Judithtól két tulipános ládát és egy szövöszéket vásároltak, összesen 500 lej értékben, március 16-án Jákó

⁴⁴ Uo., 91–97.

⁴⁵ Uo., 47.

⁴⁶ Uo., 107.

⁴⁷ Uo., 153.

⁴⁸ Uo., 160–161.

⁴⁹ Vö. LÉNÁRT Anna 2002.

Magdolnától egy szövőszéket, egy 1793-as tulipános ládát és egy 1862-es festett szerkényt 470 lejért. Egy június 13-án kelt adásvételi szerződés egy jó állapotban levő székelykapuról szól, melyet 2800 lejért vásárolt meg Haszmann Pál és a megyei múzeum részéről Gazda Klára. 1973. október 10. és december 6. között 3050 lej értékben történtek tárgyvásárlások Csernátonból: Bodó Károlytól egy tulipános láda, egy népviselet, különféle néprajzi tárgyak 700 lej értékben, Deák Dénestől népviselet 800 lejért, Balogh Hajnaltól népviselet és egy kanapé 400 lejért, Csorba Vincétől pedig szekrény, tulipánosláda, padláda 1150 lej értékben. Az átvételi jegyzőkönyvet Varga György a Kulturális és Nevelésügyi Bizottság részéről és dr. Székely Zoltán, Kozák Albert, Gazda Klára, Plugor Sándor, Cserey Zoltán írták alá. Az iratcsomó tartalmazza az eladók ajánlatait és az adásvételi szerződéseket is.⁵⁰

Egy 1973. augusztus 10-én Haszmann Pál Péter által írt kimutatásban fontos adatokat találunk a Damokos-kúria boltozott pincéjének tatarozásáról. A kimutatás egy A3 méretű kockás papírra íródott szöveg másodpéldánya, amelyet, ahogy az írója a lap alján megjegyzi, tájékoztatásul írt. Az irat kezdő mondata első látásra különös tartalmú: „a csernátoni múzeum keretében működő vendéglátóipari részleg bővítési munkálatairól” szól. A *vendéglátóipari* jelző látszólag távol áll a múzeum rendeltetésétől, habár egy mai modern múzeumkoncepciónak része a bolt, kávézó stb. működése. Erről a létesítményről a tanulmány témájának vonatkozásában csupán any-

nyit érdemes említeni, hogy a kúria boltozott pincéje a múzeumalapítás utáni majd másfél évtizedben működött „vendéglátóipari egységként”.⁵¹ Egy 1987. évi hivatalos, a múzeumalapítás után 14 évvel kelt levélben,⁵² amelyet a sepsiszentgyörgyi múzeum igazgatója, dr. Székely Zoltán intéz Csernáton község pártbizottságához, személyesen Kiss Nicolae párttitkárnak címezve, az intézményvezető tájékoztatja a címzettet arról, hogy a Kovászna megyei pártbizottság határozata értelmében létre kell hozni a csernátoni múzeumrészlegen egy állandó kiállítást a megyei burgonyatermesztés történetéről, és ennek anyagában vonatkozó mezőgazdasági gépek és eszközök, burgonyafajok, valamint a témára vonatkozó fényképek is helyet kapnak.⁵³ Továbbá arról tájékoztat a levél, hogy a kiállításhoz szükséges anyagok egy részét a döntés értelmében a levélíró által irányított múzeum csernátoni részlege fő épületének alagsorában kell elhelyezni. Ennek következtében, írja az igazgató, nem lehetséges az, hogy intézménye bérbé adja a csernátoni Fogyasztási Szövetkezetnek a jelzett alagsort egy borozó kialakítása és működtetése céljából, amit egyébként a múzeumot szakmailag felügyelő bukaresti intézmény, a Szocialista Kultúra és Nevelés Tanácsa sem engedélyez. A múzeum vezetősége, jelzi a levélíró, azzal ért egyet, hogy a Szövetkezet a turistaszezon idejére a csernátoni múzeumi részleg keretében egy árusító bódét létesítsen és üzemeltessen, amelynek révén burgonyakészítményeket és alkoholmentes italokat forgalmazhat a látogatók részére.

⁵⁰ SZNM, It, 1973, 6-os iratcsomó, *A Néprajzi osztály iratai*.

⁵¹ A csernátoni Fogyasztási Szövetkezet működtetett egy kisebb büfét („crama”) az alagsori pincében, melynek működésével kapcsolatosan néhány anekdotikus történetre még ma is emlékeznek a helybeliek. Haszmann Pál Péter több ilyen történetet mesélt el, ezek egyike: *Aratás derekán történt, hogy reggeliben egy gyengébb eső érte a határt, ezért gondolták a helyi elöljárók, hogy jó lenne egy kicsit kikapcsolódni, aratni biztosan már nem tudnak aznap, és vélhetően a megyétől sem érkezik ellenőrzés. Nem így történt, mert dél felé kisütött a nap, lehetett volna erőltetni az aratást, viszont akkorra, aki számított, már elment „múzeumlátogatni”, illetve annak a pincéjébe, közös időtöltésre egy-egy pohár pálinka mellett. Időközben a megyétől éppen az első titkár elvtárs látogatott a csernátoni gabonaföldekre, de nem találta ott az elöljárókat, a felelősöket. A néptanácsnál valaki megsúgta neki, hogy múzeumot nézegetnek. Érkezett is Nagy Ferdinánd egyenesen a múzeumba, ahol igencsak emelkedett hangulatban találta a keresett elvtársakat. Azonnal felparancsolta őket a terepjárójára, és bármilyen bizonytalan volt a járásuk, egyenesen a mezőre vitte a társaságot. Nekem meg hátrahagyta, hogy azzal a szövetkezet minden készletét szállíttassuk el, és vessék lakatot az ajtóra. Azt mondotta, hogy a mai nappal ez az egység („crama”) beszünteti tevékenységét. Egy másik történet éppen a múzeumigazgató dr. Székely Zoltánhoz kapcsolódik, aki egyik, Csernátonban végzett ásatás alkalmával a „crama”-ba pakolta be szerszámaint, ásót, köteleket stb. Az elvtársak nebezmenyesték ezt, mire felvilágosította őket, hogy ő az udvarban bárhová lepakolhatja*

a dolgait, ahová akarja. (Haszmann Pál Péter, 2019. március.) Az 1987-ben kelt, a soron következő lábjegyzetben idézett levélnek ezek is az előzményei között voltak.

⁵² „Către Comitetul de partid al comunei Cernat / Tovarășul secretar Kiss Nicolae / 137/19. VI. 1987. În cadrul secției muzeale din Cernat, pe baza hotărârii Comitetului Județean de partid Covasna, trebuie să se amenajeze o expoziție privind istoricul culturii cartofului din județul Covasna. Această expoziție va cuprinde mașini și unelte agricole, soiuri de cartofi, precum și material fotografic privind istoricul cultivării cartofului din județul nostru. O parte a materialelor necesare acestei expoziții vor fi dispuse în subsolul clădirii centrale a secției muzeale de la Cernat. Ca urmare a acestui lucru, instituția noastră nu poate să cedeze prin închiriere subsolul clădirii muzeale Cooperativei de consum din Cernat pentru amenajarea unei crame, situație interzisă și de Consiliul Culturii și Educației Socialiste, forul nostru tutelar din București. Conducerea instituției noastre este de acord ca în perioada sezonului turistic Cooperativa de consum din Cernat să-și amenajeze un chișc în cadrul secției muzeale din Cernat prin care să se vândă pentru vizitatori preparate pe bază de cartof, precum și băuturi de orice fel în afara celor alcoolice. Director Dr. Székely Zoltán.” (HCSL, 137/1987. VI. 19.)

⁵³ Pártutasításra valóban megvalósult egy ilyen kiállítás, többek között különböző burgonyafajtákat mutattak be, állítottak ki a kúria kültermében. (Haszmann Pál Péter 2019. februári szóbeli közlése.)

Ami azonban még lényegesebb a múzeum története szempontjából, hogy az a boltozott pince lett a későbbi években a táncházak helyszíne, jelenleg pedig a kályhagyűjtemény kiállítótere. Azt látjuk, hogy felsőbb utasításra, közbenjárásra sikerült a pincét kiállítások, múzeumi munka céljára „visszafoglalni”. Ezt az iratot azért is fontosnak tartottuk beemelni a tanulmányunkba, mert tanúsítja a kúriapince restaurálási, helyreállítási munkálatainak megkezdését. A kimutatásból megtudjuk, hogy a három pincehelyiségből egyiket használják, a másikat pedig éppen akkor javítják, tatarozzák: „A plafon megtakarítása a vastag mészrétegtől, a falak megtisztítása a vakolatól, a kőfalak kijavítása és kifugázása, a 70 cm vastag földréteg eltávolítása, a három ajtónyílás és két ablaknyílás helyrehozása, a padló elkészítése és lerakása téglával, stb.” – olvashatjuk az elvégzett munkálatok sorát, megtudva azt is, hogy maga Haszmann Pál Péter végezte a munkálatot helyi fiatalokkal,⁵⁴ a helyi vezetők beleegyezésével. Ő költségszámítást is végzett, ahogy írja, felhasználtak négy zsák cementet, ami 200 lejbe került, és munkadíjba kifizetett 1325 lejt, összesen tehát 1525 lejt saját fizetéséből, ahogy ezt is belefogalmazta a kimutatásba. Azt is megjegyzi, hogy bár a megyei szövetkezet megígérte, hogy megtérítik neki az összeget, az adott napig ez nem történt meg.⁵⁵

1973. december 29-i keltezéssel újabb érdekes jelentést találunk – hasonló van még az 1974-es évből is – amely a múzeum kertjéből az 1973-as évben származó bevétel felhasználásáról szól. Ez a közel kéthektáros kert fű- és gyümölcsstermésének, valamint takarmányrépa és burgonya értékesítéséből származó bevételeknek-kiadásoknak a jegyzéke, a kiadások megindokolásával, melyek a múzeum működésére vonatkozó fontos adatokat tartalmaznak, mint a pin-

ce bővítési munkálatai, a művésztelep művészeinek ellátása, muzeális értékű ércművek (2 darab) vásárlása, a Végh Antal-szobor talapzatának elkészítése, régi muzeális tárgyak vásárlása és más kisebb kiadások. A terményekből 4100 lejt kaptak, ezzel szemben 5650 lejt kiadásuk volt. Megjegyzésben olvashatjuk, hogy a kiadások 1550 lejes különbségét Haszmann Pál Péter a saját fizetéséből fedezte.⁵⁶

Egy 1974. január 9-én, Haszmann Pál Péter által kézzel írt ötoldalas dokumentum egy másodpéldány az éves tervekről. Ebből az iratból számos fontos adatot tudunk meg a gyűjtemény akkori helyzetéről, az építkezésről, 12 pontban olvashatjuk a fontosabb tennivalókat, munkálatokat, majd egy tervezetet hónapokra, évharmadokra bontva. Az első öt pontban a gyűjteménygyarapításról és a kiállítás épületeinek rendezéséről olvashatunk:⁵⁷

„1. Befejezni és átadni a látogatók számára az albisi, 1714-ből származó zsúpfedeles házat⁵⁸ (1. ábra) május 1-jéig. Ezzel a szabadtéri részleg első létesítményét létrehozni. 2. A község és termelő szövetkezet vezetőségének segítségével összegyűjteni, kijavítani és kiállítani a régi gazdasági felszereléseket.⁵⁹ (2. ábra.) 3. Befejezni és tetővel ellátni az országos visszhangot keltett régészeti feltárás eredményeit. (Tűzhely, szerszámok, edények stb.)⁶⁰ 4. Beindítani és befejezni a kerítés javítási munkálatait (3. ábra) legkésőbb június 30-ig. 5. A jelenlegi raktárpépület (gabonás) átalakítása korszerű gyakorlati műhellyé iskolások számára,⁶¹ ahol megfelelő körülmények között sajátíthatnák el a népi faragás titkait (4. ábra) és termékeiket nagyszerűen értékesíthetnék a múzeum látogatóin keresztül. 6. Az ültetvény gondozása, öntözése. 7. A parkosítási munkálatok továbbfejlesztése. 8. A két székelykapu⁶² felállítása (bejárat a sarkon és az Albisi ház elé). 9. A múzeum irányító-

⁵⁴ Makó Béla, Here József, Csomós György, Makó János, Gajdó László, Dóczé Tibor, Lőrincz Benedek, Máthé László. (Haszmann Pál Péter 2019. februári szóbeli közlése.)

⁵⁵ HCSL, 1973. évi iratok.

⁵⁶ Uo.

⁵⁷ HCSL, 1974. évi iratok.

⁵⁸ Az Albisből betelepített, jobb sarokereszes, többosztatú székely boronaház 1785–1790 között épült, feliratos gerendáiból azt is megtudhatjuk, hogy 1813 táján átépítették. Kicsi Kelemen bírta, és a Kövesdombon állott. A beosztása ugyanolyan, mint a fentebb bemutatott Bélafalvi házé, lásd 20. jegyzet. Jellegzetessége, hogy zsúppal fődött, sátozott ház. Jó pár évig sikerült a zsúptetőt megőrizni, ezért zsúpos házként került be a köztudatba. Bontásakor kiderült, hogy kétszer is átépíthették. 17. századi építőanyagát felhasználva, a mai formáját több mint valószínű, a 19. század elején kapta. Van eresze, nyári konyhája, nagy helyisége és az északi oldalon egy keskeny kamrája. (D. HASZMANN Orsolya 2013, 44–45.)

⁵⁹ A múzeum szabadtéri részlegének egyik látványossága a mezőgazdasági szerszám- és gépkiallítás. A gyűjtemény megalapozása

az államosítást követően kezdődött. A kollektivizálás nemcsak a termelészövevényekre terjedt ki, hanem a falun található műhelyekre is, megnyomorítva a kisipart a bőrfeldolgozástól a textiliparig. Néhai Haszmann Pálban ekkor fogalmazódott meg a Székelyföld mezőgazdálkodásával kapcsolatos tárgyi és szellemi, leíró anyag összegyűjtésének szükségessége. A gyűjtés a 60-as évek második felében apróbb eszközökkel, díszített tárgyakkal, kovácsolt kapával, ekével kezdődött. (Uo., 63.)

⁶⁰ A Székely Nemzeti Múzeum régész igazgatója, Székely Zoltán a múzeumnak is otthont adó Damokos Gyula-féle belsejében, a főbejáratnál balra tárt fel és datált 7–9. századnak egy földbe ássott vagy földbe mélyített, egyik sarkában boltozatos kőtűzhelyvel ellátott lakást. A múzeum udvarán feltárt, ezzel a datálással késő avarkori, ritkaságszámba menő szabadtéri régészeti kiállításem a mai napig is *in situ* látható. (Uo., 32.)

⁶¹ Ma ez az épület az iroda, műhely, könyvtár szerepét tölti be, többfunkciós tér, a téli időszakban egyetlen fűthető helyisége az intézménynek, ahol a könyvbemutatók, előadások, kézműves tevékenységek is zajlanak.

⁶² Az 1800-as években épült Torjai székelykapu 1973-ban,

tábláinak elhelyezése a község határában és a múzeum felé vezető úton.”

Az éves terv első kilenc pontja szól konkrétan az építkezési munkálatokról, a további pontokban a múzeumban megrendezésre kerülő előadások, író-olvasó találkozók, ünnepekről való megemlékezések tervezéséről olvashatunk. A hónapokra, évharmadokra lebontott javaslatok közül egyet emelnék ki, ez a február 24–25-re tervezett előadás, amelylyel a múzeum egyéves fennállására emlékeznének, ugyanakkor beszámoló tartanának a múzeum fejlődéséről, a tárgyak gyarapodásáról. Az irat végén még találunk pár javaslatot, egyik a faluban található műemlék épületek felleltározása, fotókon való rögzítése és műemléktáblával való megjelölése. Másik az írott köemlékek megmentése a temetőből, a múzeum kiállításán való elhelyezésük. Végül cikkek, tanulmányok közlése lapokban, szakfolyóiratokban a község múltjára vonatkozóan. Ebből az 1974-es jegyzékből is azt látjuk, hogy már a kezdetektől nagyon pontos elképzelések voltak, ami a gyűjtést, rendszerezést, bemutatást illeti, ezek a tervek aztán az eltelt 45 év alatt rendre megvalósultak, kiteljesedtek.

1974-ből is fennmaradt egy jegyzék, amely javaslat a múzeum kertjéből származó bevétel felhasználására az adott évben. Az április 20-án összeállított kimutatásból ismét az építkezésre, a gyűjtemény rendezésére vonatkozóan találunk nagyon fontos adatokat. Fűtermésből és burgonyából származó 3200 lejről számol be az irat, a tervezett kiadások 4320 lejre rúgnak. Megjegyzésben olvashatjuk, ha a község önkéntes munkával segítene, a hiányzó összeg ellenére is megvalósítható lenne a munkálat. A jegyzékben pontosan felsorolja Haszmann Pál Péter, hogy mire költik a pénzt, azaz 4 köbméter gömbfa, az Albisi ház tapasztása agyaggal, szalmával, az Albisi ház zsúpozása (5. ábra), alapozási munkálatok, azaz az alap kirakása kővel, feltöltése földdel, 4 köbméter gömbfa

kifaragása háznak, színeknek, a feltárt régészeti ásatás földelének, 20 méter szín építése a mezőgazdasági gépeknek, 700 darab cserép ennek befödésére. Azt látjuk ebből a jegyzékből, hogy az éves tervekbe foglalt Albisi ház felépítése már tavasszal elkezdődött, a többi felsorolt munkálattal együtt. Ehhez az irathoz kapcsolódik egy jegyzőkönyv is. A múzeum melletti füves terület értékesítéséről szóló tanácskozáson jelen voltak: Csicsó Péter, a községi néptanács elnöke, Könczei György, a végrehajtó bizottság alelnöke, Gyergyai Károly, a Bod Péter Művelődési Egyesület titkára, Haszmann Pál, a múzeumrészleg vezetője, valamint Csorba Vilmos csernátони lakos mint vásárló. A jegyzőkönyvben leírják, hogy a Bod Péter Művelődési Egyesület Műemlékvédő és Múzeumért egylete eladja a múzeum belterületén levő füves rész természet 2000 lejért. A vásárló köteles a területet gondozni, a gyomot irtani a kerítés mellől és a kerítést a lehetőségekhez mérten javítani.

A községi néptanácsnak az állami levéltár sepsiszentgyörgyi fiókjánál őrzött irataiban szintén találunk erre az évre és éppen a fenti munkálatokra utaló *közös tervet*, melyet a községi pártbizottság részére, a pártalapszervezetek, tömegszervezetek tevékenységének irányítására, ellenőrzésére írtak, és magába foglalja a község előtt álló feladatokat az 1974-es évben, „valamint azt a legfontosabb törekvést, hogy valóra váltsuk azon célkitűzésünket, mely jelen 5 éves tervünk 185 nappal határidő előtti teljesítését irányozza elő.” Ebben a tervben olvashatunk arról is, hogy a község életében nagy jelentőséggel bíró múzeum fejlesztését folytatják, a megyei szervek útmutatásai alapján. Biztosítják a megkezdett „zsuppos-székely-ház” építésének befejezését,⁶³ egy vízimalom (6. ábra) leszállítását, valamint a muzeális tárgyak további összegyűjtését.⁶⁴

Még két elismervényt emelünk be jelen elemzésbe, amely szorosan kapcsolódik az 1974-es év

vásárlás útján került a csernátони múzeum tulajdonába. Valamikor a „Fehér úr” kapuja volt, és az akkori művelődési ház kapujaként maradt meg, majd a hetvenes években a termelőszövetkezet tulajdonába került. Koszorúgerendáján nemcsak az építető neve olvasható, hanem azé is, aki faragta, ácsolta: építette Mihálcz Ádám úr, Bartos nevű ácsmester, faragómester készítette. Kevés olyan régi kapu maradt fenn a vidéken, amelynek ács- és faragómestere ismert. Típusát tekintve jellegzetes felsőháromszéki, kötött székelykapu. Egyik szép példája éppen a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum kerítésorába beépített, 1733-as Dálnoki kapu. (Uo., 39–40.) A Torjai kapu megvásárlására Haszmann Pál Péter így emlékszik: „A termelőszövetkezet valamikor a hetvenes évek második felében adta el. A vásárt egy vendégfogadóban vagy csárdában kötöttük meg. A téész-elnök, az értelmiségi Pécsi Antal rádöbönt arra, hogy a műértéket képviselő kapu elpusztulna az idők során, ha a helyén marad, előbb-utóbb kidől, és nem lesz, aki mást faragjon helyette. Ezért határozott az eladásáról a múzeum gyűjteménye számára.” (Uo., 39–40.)

⁶³ A székely népi építészeti elemek gyűjtése, gondolunk itt a székely házakra vagy éppen a feliratos gerendákra, már a kezdetektől megfogalmazódott: „Arra is édesapánk, idős Haszmann Pál hívta fel a figyelmünket, hogy nagyon gyorsan változik a falukép, bontják le a régi székely házakat, s majd’ mindenikből, még gondolok itt a 18–19. századból megőrződött házakra, ki kellene menteni azokat az elemeket, amit fontosnak tartunk, feliratos és faragott gerendaanyagot, ablak- és ajtóbéleteket, és sokszor még, ha a mennyezet deszkázata olyan művészi volt, mint például a dálnoki, azt is meg kell menteni. Dálnokban egy olyan 18. századi mennyezetet találtunk, amit fenyőágasan raktak be, abból is sikerült egy-két deszkát megőrizni, illetve lerajzolni a házat is. A feliratos gerendáknál is azt tartottuk szem előtt, hogy ez is valójában egy nagy levéltári anyag, hiszen minden gerendára rávésték, hogy ki építette, mikor, kivel.” (Haszmann Pál Péter szóbeli közlése alapján. 2019. február.)

⁶⁴ SÁL, Fond 535, 74/1974/33, 42.

munkálataihoz. Ezek kézzel írt papírok, melyekben a jelzett személy elismeri, hogy Haszmann Pál Pétertől átvett esetenként 150 és 300 lejt. Ezek az összegek mind saját fizetéséből fedezett kiadások voltak.

Az első téglá- és kőhordásra Kocsis István Csabának. Ebből az elismervényből azt is megtudjuk, hogy az építkezések után visszamaradt törmelék takarították el, kihordták az útra a nagyobb gödrök töltésére. Ekkor még a központtól a múzeum felé nem vezetett aszfaltút. Ebben az évben már megkezdődtek a munkálatok ennek az útszakasznak a leaszfaltozására. Ezekre a munkálatokra Haszmann Pál Péter egyik írása is reflektál: „Ha jól értettem, szerepel a határozatban az aszfaltozási munkálat továbbfolytatása. Véleményem ezzel kapcsolatosan az, hogy azt a megkezdett munkát félbeszakítani nem szabad, még akkor sem, ha községünk dolgozóira, mireánk, fiatalokra megduplázott feladatok várnak is. Ennek fontosságát csupán egy példával támasztom alá. Községünket turisztikai községgé nyilvánították. Ahhoz, hogy e szép fekvésű községet és turisztikai nevezetességeit még többen megismerhesék megyénkbeli vagy a szomszédos megyékből, vagy éppenséggel idegenből érkező turistacsoportok, elsőrendű követelmény útjaink korszerűsítése a tervezett szakaszon, beleértve feltétlen, hogy a műút a múzeumunkat is érintse. Én a magam részéről vállalom, hogy a megszabott hazafias munka mellett még 10 napot dolgozom ennek megvalósításáért.”⁶⁵

A másik, június 1-jén írt elismervény Dóczé Sándornak szól, aki előlegként kapott Haszmann Páltól 300 lejt a tűzhely fölé épített tetőszerkezetért.⁶⁶

Ha az intézmény megnyitása utáni év gyors leltárját megírnánk, azt láthatjuk, hogy már ebben az

évben elkezdik a szabadtéri rész építését, felépül az Albisi székely ház, és két hagyományos kötött székelykaput (7. ábra) is felállítanak a múzeumkertben. A földbe ásott kötőhelyes lakás fölé tető került (8. ábra), és elkezdték a gépszín építését a mezőgazdasági szerszámok, gépek kiállítására.

A folytatásból már csak egyetlen adatsort idézünk, a skanzenprogram fokozatos, részleges, majd teljes átvállalásáról: 1974-ben lebontották Bélafehérváron a Bélafehérvári házat,⁶⁷ decemberben Haszmann Pál Péter és Moldovan Nicolae néprajzosok beszállították Vargyásról is a Vargyasi házat⁶⁸ Sepsiszentgyörgyre, szétzedett állapotban, a múzeum udvarába. 1975 végén Sepsiszentgyörgy engedélyt kért újra felállítani ezeket, a Bélafehérvári házat a csernátoni falumúzeum kertjébe, a Vargyasi házat a sepsiszentgyörgyi múzeumába, a Csíki ház mögé. Moldovan Nicolae jár el az ügyben, tudjuk meg a jegyzetből. 1976-ban a Bélafehérvári házat Csernátonba szállították.⁶⁹ 1978–1979 között a Megyei Múzeum, a Csernátoni Mezőgazdasági Termelőszövetkezet segítségével felépítették Csernátonban a Bélafehérvári házat,⁸⁰ ugyancsak 1979-ben, végül ugyanitt, a Vargyasi házat is.⁷¹

Összegzés

A múzeum meghatározóan személyi-családi vételességű eredettörténetéhez szervesen hozzájárul a szűkebb-tágabb kontextus és a kortörténet, amelyben az intézményalapítás bekövetkezett. Jelen tanulmány ez utóbbit vizsgálta, szakirodalmi és levéltári források alapján, illetve helyenként mellérendelve a családi levéltárból származó, idevágó és megfelelő iratokat,

⁶⁵ HCSL, 1974. évi iratok.

⁶⁶ Uo.

⁶⁷ Vö. 20. és 22. jegyzet. *Egy bal sarokereszes, sátoztető boronaház, amely kémény nélkül épült, zsindelemmel héjazták, a füst szabadon ömlött a padlástérbe, és a „tető szeméin” keresztül távozott. A háznak három helyisége van, az ereszéből lépünk a nagy helyiségbe, ahol a mindennapi élet folyt, és szintén az ereszéből nyílt, külön bejárattal, a nyári konyhába. Ezt 1726-ban építette Orbán Sámuel, 36 esztendőskorában, ahogy azt egyik gerendájára szépen felvésték. A maga helyén kicsit lejtős helyen állott, de a kőalapja alig pár soros volt. Falait, akárcsak a földjét, tapasztották. A mennyezet tartógerendáit művesen faragták, a nap és az életfa díszíti, a központi tengelyében a szárnyas napkorong látható. Bélafehérváron katolikus vidék, így a keresztet is ráfaragták a mennyezeti gerendára.* (Haszmann Pál Péter 2012. évi szóbeli közlése.)

⁶⁸ Vö. 21. jegyzet. Az 1690-es Vargyasi házat a Székely Nemzeti Múzeum vásárolta meg, Gazda Klára és Moldován Nicolae (Nicu bácsi), az intézmény néprajzosai bukkantak rá terepen. A facserpes székely ház pár évig állt szétzedett állapotban a sepsiszentgyörgyi múzeum udvarán, azután született a döntés, hogy a csernátoni múzeum skanzenjében építsék újra. Bal sarokereszes ház, érdekessége, hogy nem fenyőgerendákból rakták össze a felmenő falait, hanem a Vargyasi vidéken igen gyakori tölgyfából.

Valamikor ennek a háznak egy hátsó, kicsi menekülőhelye, ajtója is volt, egy rejtett ajtó, amelyen keresztül a család lakói el tudtak menekülni az ellenség elől. Van egy nagy helyisége, konyhája és ereszrész, kamrája nincsen. Az élelmet a padláson tárolták, a lisztesláda az ereszben kapott helyett. Facseréppel fődtek, ami úgy készül, mint a zsindelem, cserépalakú deszkálokat hasítottak. (Uo., 46.)

⁶⁹ A Bélafehérvári székely ház felépítésének háttértörténetéről, és arról, hogy miért bír ez a régi építmény nagy jelentőséggel, milyen néprajzi értéket képvisel: *Úgy pótoltuk a házat elkorhadott, hiányzó részeit, ahogy az Bélafehérváron állott. Ehhez az élethez tartozott egy olajütő is, amely Sepsiszentgyörgyön maradt. Az Orbán-ház udvarán ugyanis napraforgó- és tökmagolajat ütöttek. Alsócsernátonban a Sántha János-féle ház volt hasonló méretű székely ház, ilyen hatalmas nagy tetővel, sátoztetővel, Felsőcsernátonban a Bölöni-féle ház. Mindkettőt lebontották. Bölöni János háza adott időben közösségi házként is szolgált, a hűtőök (előjárók) ott gyűltek össze, elfért benne 20-30 ember. Máskor éppen fonókalákáknak, táncmulatságnak, törökűzabontónak, tollfosztónak adott helyet.* (Haszmann Pál Péter 2012. évi szóbeli közlése.)

⁷⁰ A ház nyárikonyháját, amely különálló építmény, szintén betelepítik, felépítik. (LÉNÁRT Anna 2002, 185–186.)

⁷¹ Uo., 186.

valamint korabeli, a témára vonatkozó sajtódokumentumokat és oral history jellegű adalékokat.

A kontextus többirányú vizsgálata egyrészt arra világít rá, hogy az országos, a regionális és a helyi körülményrendszer hogyan alakult az implicit viszonyok és a pártállami stratégia, döntések, ezek fejleményei tükrében, másrészt, aprólékos forráskutatással, a kis, de lényeges lépések sorozatára összpontosítva, nyomon követi a gyűjtemény és az intézmény alakulásának fordulópontjait ebben az időszakban, szoros összefüggésben a múzeum anyaintézményének vonatkozó programjával, a fiókintézmények létesítésének időnként variált tervét, annak megvalósítását is beemelve az elemzés terébe.

A tanulmány azt is vizsgálja, hogy az intézményalapításnak, illetve kezdeti működésének milyen logisztikai, pénzügyi vonatkozásai, adalékai, összefüggései voltak, ezek milyen mértékben támo-

gatták vagy nehezítették a tevékenységet, a múzeum fejlesztését, kik voltak azok, akik ebben részt vállaltak, milyen szerepkörrel bírtak, honnan érkező, milyen jellegű figyelem övezte a csernátoni múzeum megnyitását, kezdeti működését, miképpen épült be az a köztudatba. Mindezzel párhuzamosan a helyi, megyei, országos kultúrközeg megújítás (1968) utáni funkcionális alakulására is reflektál a tanulmány, ebből fontos információk származnak a korabeli, intézményi kulturális élet szervezésének, működtetésének modus vivendijére nézően is (ennek eszközei többek között a tanulmányunkban ismertetett, zömmel a megyei múzeum által kibocsátott intézkedési tervek és tevékenységi beszámolók).

A múzeomalapítás körülményeinek és megvalósulásának elemzése során utalunk az ezzel egy időben kiépülő háttérintézmények (Bod Péter Közművelődési Egyesület, Csernátoni Népiskola) indulására is.

Dimény-Haszmann Orsolya – Haszmann Pál Múzeum, Alsócsernáton, 330., RO-527070; haszmannorsi@yahoo.com

Levéltári források

Haszmann család levéltára, Alsócsernáton (HCSL)
Kovászna Megye Tanácsának Levéltára (KMTL)
Romániai Országos Levéltár Kovászna Megyei Irodája, Sepsiszentgyörgy – Arhivele Naționale ale României Biroul Județean Covasna, Sfântu Gheorghe (Sepsiszentgyörgyi állami levéltár – SÁL)
– Fond 535: *Kovászna megyei pártbizottság iratai*
Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy (SZNM)
– Könyvtár: *Intézményi Levéltár* (It)

Irodalom

BALÁZS LAJOS

1987 Színpadra vitt népszokások, in: Bíró Zoltán – Gagy József – Péntek János (szerk.): *Néphagyományok új környezetben. Tanulmányok a folklórizmus köréből*, Kriterion, Bukarest.

DEMETER Csanád

2014 *Rurbanizáció. Területfejlesztési és modernizációs politika Székelyföld elmaradott régióiban – 1968–1989*, Státus, Csíkszereda.

D. HASZMANN Orsolya

2013 *A csernátoni Haszmann Pál Múzeum*, Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy

GAGYI József

2009 *Fejezetek Románia 20. századi társadalomtörténetéhez*, Mentor, Marosvásárhely.

KÓNYA Ádám

1971 Amit a csernátoni völgy kínál, *Megyei Tükör*, IV/444, 1971. szept. 26., 6.

1999 Csinom Palkó, in: *A csernátoni tájmúzeum negyedszázada. „Haszmann Pál boldog élete”* (Székely Nemzeti Múzeum Füzetek, II/4), Székely Nemzeti Múzeum, 20.

LÉNÁRT Anna

2002 Magyar Skansen és a Székely Nemzeti Múzeum, *Acta (Siculica)* 2000/2, 155–202.

NOVÁK Csaba Zoltán (összeáll.)

2011 *Aranykorszak? A Ceaușescu-rendszer magyarságpolitikája I. 1965–1974*, Pro-Print, Csíkszereda.

2017 *Holtvágányon. A Ceaușescu-rendszer magyarságpolitikája II. 1974–1989*, Pro-Print, Csíkszereda

NOVÁK Csaba Zoltán – TÓTH-BARTOS András – KELEMEN Kálmán Lóránt (szerk.)

2013 *Újjászülés. Háromszékből Kovászna. Kovászna megye megszervezése és intézményesülése 1968–1972*, Háromszék Vármegye, Sepsiszentgyörgy – Pro Print, Csíkszereda, 2013.

POZSONY Ferenc

2004 Néprajzi gyűjtemények az erdélyi múzeumokban, *Magyar Múzeumok*, X/1, 25–27.

Premisele, inaugurarea și începutul funcționării Muzeului „Haszmann Pál” din Cernat

(Rezumat)

Lucrarea a fost elaborată pe baza analizei unor documente de arhivă provenite de la Biroul Județean Covasna al Arhivelor Naționale ale României, arhiva Consiliului Județean Covasna, arhiva Muzeului Național Secuiesc din Sf. Gheorghe și cea a Muzeului „Haszmann Pál” din Cernat, prezentarea acestora fiind completată cu interviuri și fotografii. Lucrarea studiază și condițiile financiare și logistice ale fondării și inaugurării instituției, dar și cele ale perioadei de început al funcționării acesteia, măsura în care aceste circumstanțe au înlesnit sau au îngreunat procesul de instituționalizare și dezvoltare a muzeului, respectiv aduce informații despre cei care au luat parte la toate acestea, rolul lor, atenția de care a avut parte muzeul nou-inaugurat. De asemenea, discută modul în care instituția a devenit de-a lungul câtorva decenii parte integrantă a identității culturale a comunității.

On the Establishment, Opening and Early Years of the Haszmann Pál Museum

(Abstract)

This paper is based on the analysis of archive documents held in the Covasna County Department of the Romanian National Archives, the Archives of the Covasna County Council, the Archives of the Székely National Museum in Sf. Gheorghe and the Archives of the Haszmann Pál Museum in Csernátón (Cernat). Interviews and photographs pertaining to the subject complement the presentation of these documents. The paper focuses on the financial and logistical factors that influenced the establishment of the institution, and the way in which it functioned during the first years of its existence, as well as the degree to which these facilitated or hindered the process of institutionalisation and development. Furthermore, it also provides pieces of information on all those politicians, intellectuals and locals in general who participated in this effort in addition to presenting the way in which the new museum managed to entrench itself in the public consciousness of the region within a few decades.

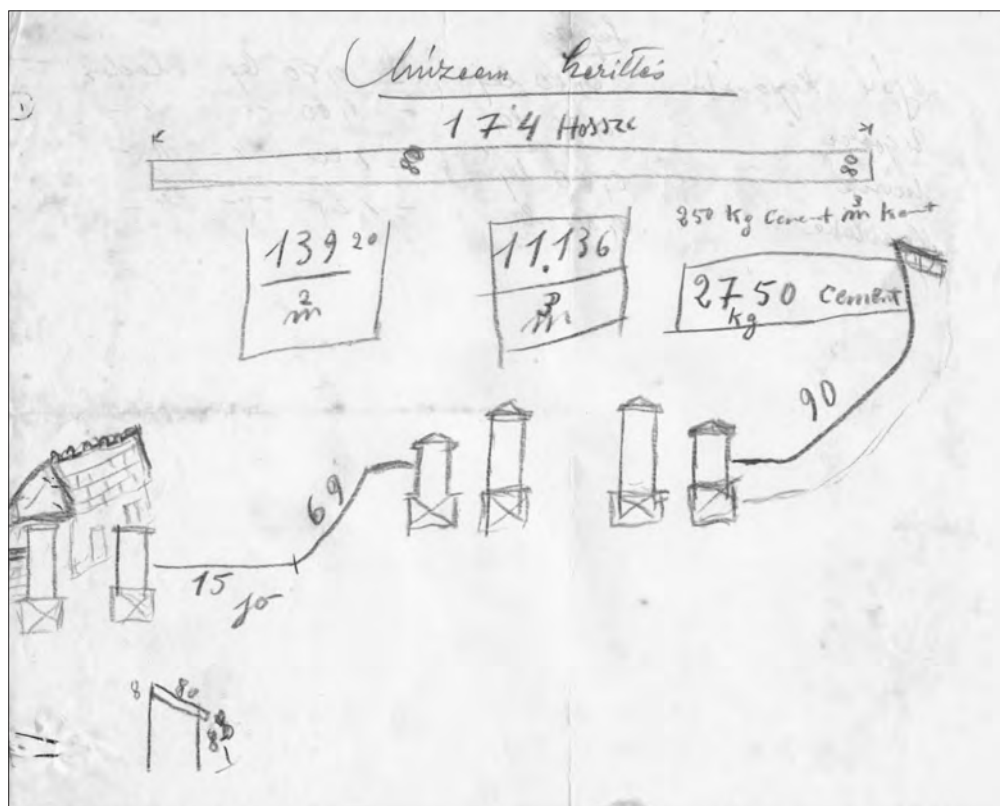

1. ábra Az Albisi székely házat 1974-ben telepítették át Csernátonba. Ez volt a szabadtéri részleg első építménye

2. ábra 1974-ben megépült az első gépszín

3. ábra A Damokos-kúria kerítésjavítási tervének vázlata

4. ábra A múzeum mellett a kezdetektől működött a faragóiskola

5. ábra Az Albisi ház zsuppozása 1974-ben

6. ábra Az Orosz Simon-féle kétköves vízimalom

7. ábra 1974-ben már a második hagyományos kötött székelykapu is állt a skanzenben

8. ábra A 8–9. századra datált, földbe ásott, kő tűzhelyes lakás in situ látható a múzeumban

